

*Безпалюк Дмитро Валерійович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 025 Музичне мистецтво,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Науковий керівник – відмінник освіти України, викладач
Федорченко Валентин Кузьмич*

МІЖЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КОМПОЗИТОРСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті пропонується розгляд історичного розвитку та пошуку нових засобів музичної та звукової техніки, сонористики, прийомів звукоутворення та активного втілення їх у академічній композиторській практиці наших сучасників, корифеїв української композиторської школи. З'ясовано, що українські композитори повсякчас знаходяться в пошуках синтезу академічного мистецтва із різними манерами музикування на традиційних інструментах, пошуку нового звучання, вражень, душевного стану слухача, роздуми і вплив роздумів на фізіологічний стан людини.

Ключові слова: *синтез мистецтв, сучасна українська композиторська школа, духовна музика, творчий доробок В. Сильвестрова, В. Степурка, Є. Станковича.*

Одна з найбагатших серед інших народів! Так можна сказати про весь період існування, а це понад тисячу років української музики. Духовна, світська, зародження і зростання її композиторської школи ми спостерігаємо від монодій до музики М. Березовського, А. Веделя, М. Дилецького, Д. Бортнянського, Я. Яциневича, К. Стеценка, М. Леонтовича, М. Скорика, до псалмів Л. Дичко, Г. Гаврилець, В. Степурка, В. Сильвестрова. Всі історичні епохи тут присутні, і в кожній з них є представники України, які створювали свою музику на найвищому рівні.

Все починалося з церкви. У Православ'ї немає органу або ще якихось інструментів для використання під час богослужіння. Хор був основою музичного оформлення відправ. Багато століть поступово відшліфовувалась вокальна майстерність, регентство, композиторська школа. Дуже яскраво прозвучали українці в часи бароко і класицизму. Суспільно-економічні ситуації цілком природньо впливали на розвиток духовної та світської музики. Навіть заборони

мови російськими чиновниками не могли завадити зародженню і появі думок з приводу ведення служб і потреб вірян українською.

Буремний перехід з ХІХ у ХХ століття вивів у перші ряди велику когорту регентів, які пізніше почали писати музику для церкви українською мовою. Це «Літургія» К. Стеценка, М. Леонтовича та ін. композиторів того часу. З приходом більшовиків церква потрапила в опалу. Як наслідок – перервався зв'язок регентської справи, де досвід і навички цієї діяльності передавався і набувався під час служб. Композитори припинили писати духовну музику, бо мали виховуватись в лоні церкви, жити, вивчати і знати її канони.

Не менш важливою є той факт, що й науково–дослідницька робота музикознавців, які повинні були вести розвідку минулих епох і цим самим стимулювати виконавство та композиторський рух припинила своє існування.

На рубежі ХХ–ХХІ століть, вже за часи Незалежної України, почалися спроби відновити втрачене. Додалося ще і те, що кращі виконавці – музична еліта, провідні композитори стали шукати щастя в інших краях. Композитори радянської пори писали духовну музику для церкви, але вона, зазвичай, не виконувалась. На тлі «безбожжя», «радянської масової пісні», монументальних творів для церкви не було. Публіка тих часів не була готова до сприйняття нових технік композиторської діяльності, музична критика того часу не допомагала слухачеві зрозуміти новітність цих пошуків.

Першою спробою відновити тисячолітню традицію у композиторській сфері була «Літургія» Л. Дичко. Вона стала точкою відліку народження сучасної української духовної музики. Критика регентів, реакція суспільства були неоднозначні. Регенти наголошували на недопустимості дисонансів, надмірності світського звучання. Суспільство ж майже не сприймало нові форми звучання.

Рівень хорів того часу був занадто слабким для гідного виконання подібних партитур та ще й для непідготовленої аудиторії слухачів. В цей час в архівах «знаходять» твори для літургійного виконання знаних і забутих композиторів: К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, Я. Яциневича та ін. і повертають цю музику до українського слухача. В цей же час плідно працюють молоді та зрілі

композитори, які пишуть свої твори сучасною музичною мовою і теж починають звертатися до духовної музичної традиції.

В певний життєвий період, що пов'язаний з втратою дружини Лариси починає працювати знатний пошуковець нової композиторської техніки, засобів звучання та написання музичних творів В. Сильвестров (1937 р.н.). У середовищі композиторів дедалі більше стає звичним писати музику на літургійні тексти. Музикознавці роблять перші кроки до систематизації цих матеріалів. З середині 90-х р.р. ХХ століття ця робота ведеться постійно, але вже зараз можна сказати, що Україна є спадкоємицею однієї з найбагатших церковно-музичних культур світу.

В. Сильвестров увесь цей час активно працював у інших жанрах, не помічав «нібито» суперечностей часу. Можливо він і не відчув би потреби зануритись у світ духовної музики, якби одного разу не прийшов на прем'єру «Літургії» М. Скорика. Це був особливий творчий апокаліпсис для композитора. Невдовзі з'явилися перші духовні твори «Літанія», «Кредо», «Алілуя», далі «Всенощні піснеспіви», цикл «Псалми і молитви». Між ними багато окремих «давидових псалмів». Духовних пісень, трохи пізніше – музичні присвяти А. Веделю, Г. Сковороді, К. Стеценку, М. Леонтовичу, Б. Лятошинському, Ф. Шуберту, В. Моцарту, А. Пярту, Г. Канчелі – написані на канонічні і народні тексти та вірші Т. Шевченка, П. Тичини.

Композитор взявся за написання релігійної музики, хоч був відомим переважно оркестровим творцем. За десятиліття став одним із найплідніших хорових композиторів в історії української духовної музики. Він звернувся до жанру духовної музики в період своєї творчої зрілості. Позаду бурхливий авангард, пошуки нових способів самовираження. Свої нові ідеї в різних жанрах В. Сильвестров переніс у хорові партитури. Композитор говорив: «... Я сподівався винайти новий музичний стиль, який не належав би до, вже існуючої, звукової системи «модальної, тональної, атональної, чи сонористичної. Мені здавалося, що всі ці системи можна об'єднати в одну надсистему, а краще метасистему. Намагався створити звукове поле, яке було б заряджене музичною напругою, яке б об'єднувало різні звукові системи в нові фігури та структури [1].

Духовна музика В. Сильвестрова – монолог – роздуми автора, «Присвяти» частіше своєрідна сповідь звичайної людини, до того ж з національним корінням. В окремих духовних піснях композитор веде мову ніби із середньовіччя, де звучать зависаючі педалі, а над всім цим в'ється мелодія, яка нам здається стародавньою. Інколи в «Псалмах» композитор рухається віртуозно–мелодичним малюнком, переносючи нас у часи партесів, насолоджуючись бароковим звучанням. Автор полюбає українські терції та малює ними дивовижні переплетіння. Цикли різдвяних пісень «Спи, Ісусе, спи», «Свята ніч», – де з'являється «український дух». Поряд із всесвітнім «Щедриком» М. Леонтовича «Коляда» В. Сильвестрова «Настала тиха ніч», дивовижно перекликається з американською «White Christmas», німецькою «Stille Nacht» та нашою «Нова радість». Дух української землі живить та надихає композитора впродовж всього часу.

Чи є церковною духовна музика В. Сильвестрова? На нашу думку, ця музика безсумнівно звучатиме в церкві. Професійний високого рівня хор та регент, згода настоятеля церкви для виконання цієї музики при богослужінні, бажання парафіян молитися під час її звучання. Жодних перепон для входження духовної музики Сильвестрова до церкви, тільки питання часу.

Цікавий приклад із творчості В. Сильвестрова, «Реквієм для Лариси» де співіснують мішаний хор, солісти, симфонічний оркестр з семи частин на канонічні «латинські» тексти та вірші Т. Шевченка. Композитор значно відступає від жанрового канону, є звертання до свого ж фортепіанного твору, написаного раніше, при житті Лариси. Автор вживає нову стилістику в цьому творі за допомогою синтезатора. Завдяки йому ефект шуму вітру, який звучить до кінця частини і розчиняється в повітрі. За виконання та аудіозапис «Реквієму для Лариси» – премія Grammy 2005 р. в номінації «Краще хорове виконання», виконавці: капела «Думка», Національний симфонічний оркестр України, диригент В. Сіренко [2].

Пошук об'єднання в одному творі різних мистецьких жанрів завжди приваблював і В. Степурка (1951 р.н.), який має великий та різноманітний доробок творів. Але найбільше себе він проявив у хоровій творчості. Як і більшість сучасних українських композиторів у В. Степурка часто присутні духовні твори,

майже всі вони користуються можливістю багатогранно висловити свою думку у канонічних і неканонічних текстах, до яких часто залучають при виконанні солістів, вокалістів, інструменталістів та читців–акторів. Синтезований твір з цими виконавцями іноді приголомшує, іноді заорожує, в залежності від індивідуального почерку автора. Так, значна частина хорового доробку В. Степурка створено на сакральні тексти Псалми, Молитви, Літургії, Православної Меси, «Богородичні догмати» «*Missa movere*». Власна хормейстерська практика композитора допомагає йому створювати нові твори, синтезуючи традиційні жанри хорової музики з новітніми можливостями сучасного музикування та сонористики [3, С. 30–40].

Меса – унікальне явище по синтезу інтонаційно–стильових джерел як основи тематизму: тут бароко і романтизм, обробки кантів XVII століття, засоби сучасної хорової лексики, цитування фрагментів і окремих інтонацій меси Й.С. Баха; тут поєднуються два канонічні жанри – меса та реквієм і тут же приєднанні українські канти православного походження, музика для написання частини меси на латинський текст, а також жанри різних конфесій.

Зокрема, *Missa movere* (*movere* – хвилювати). Обране уточнення *movere* є посиланням до музики бароко, і звичайно ж вплив та звернення до музики Й.С. Баха, як музичних проповідей, а вживання українських кантів приводить до поєднання жанрів різного походження, які належать різним гілкам християнства, проте відповідають тенденції до утворення жанрового міксту сучасної духовної музики [3, С. 30–40].

«Диво дивнее» – твір В. Степурка, який яскраво об'єднав духовність і фантастичні образи природи, що їх передають людські голоси, та враження від картин, які бачить «наяву» перед собою слухач. У двох хорових конкурсах Європи 2003 р. цей твір презентувала хорова капела «Орея» м. Житомира, головний диригент з.а. України Сергій Адаменко. Це було на конкурсі духовної музики в місті Гайнувка (Польща, травень 2003р.) та конкурсі хабанери та поліфонії у м. Торревієха (Іспанія). У Польщі «Орея» мала у своєму виступі твори М. Дилецького «Чотирьохчастинна літургія» та на закінчення виступу

продемонструвала слухачеві «Диво дивнеє» В. Степурка. Цей твір приємно здивував і заворожив як польську, так і іспанську публіку своїми звуками, що можна трактувати як «створення світу». Глядач чує і малює собі картини гейзерів, голоси якихось птахів, пейзаж земної поверхні, що народжується, створюється і розвивається. Поєднання барокових, класичних, авангардних технік та сонористики у творчості В. Степурка залишає у слухачів неабияке враження від прослуханих творів композитора.

Постать Є. Станковича (1942 р.н.) заслуговує на окрему увагу. Він одразу назвав три свої твори «Страстями за Україною»: це Каддиш–Реквієм (поминальна пісня) «Бабин Яр», «Чорна елегія», та «Панахида за померлими з голоду» [4].

«Панахида...» Є. Станковича – реквієм для повного складу симфонічного оркестру, двох мішаних хорів, баса, жіночого народного голосу та читця. Тексти канонічні на вірші Дмитра Павличка. Тут є все – крик відчаю і моління про порятунок, ненависть до гнобителя, погляд в обличчя смерті і узагальнене вселюдське відспівування закатованим. Присутні всі ознаки стилю композитора: мономентальний розмах, драматична експресія, лава оркестрових tutti та щемливо-болючі мелодії дуету народного сопрано зі скрипкою. Лірика українського багатоладового мелосу, канонічні псалмодії, православного Богослужіння, тембр народного жіночого голосу в трагічній кульмінації циклу. Панахида не є буквальним втіленням молебню. Це поєднання церковних канонічних співів разом із хорами, номерами солістів та читця на тексти поетичного циклу. Передають напругу та традицію української національної катастрофи. Заключний вірш читця – молитва за «Мільйони скатованих душ, і за сущих усопших, прийдешніх (ненароджених)», «Пшеничний безсмертний народ». «Панахида» по суті кінематографічна в сенсі згустку і звукового та зорового відображення однієї з найболючіших трагедій в історії українського народу ХХ століття. Музика жалю, відчаю, жаху смерті, і разом з тим піднесення молитви і віри, музики мертвих, живих і ненароджених.

Сьогодні, під час російсько–української війни, коли ворог той самий, що і багато століть тому мордує українців у катівнях, вбиває дітей, жінок і старих. Ця музика національної трагедії зараз ще більше актуалізується.

А ще варто сказати про твір Є. Станковича, який згадується вже протягом сорока років, звичайно, це «Коли цвіте папороть». Фолк–опера не має єдиного сюжету: це різні невеличкі замальовки, які все ж створюють єдину картину. Сцени тут передають різні стани життя українців, їхні вподобання. Н.а. України Ніна Матвієнко готувалася до прем'єри в кінці 70 х р. ХХ століття і до прем'єри у ХХІ столітті! В музиці цього спектаклю звучить вся Україна. Тут присутні всі жанри мистецтв сьогодення: хори академічної та народної манери, солісти, читець, балет, симфонічний оркестр. Всі вони об'єднані єдиною ідеєю та задумом композитора, у супроводі рівнозначного завантаження всіх груп оркестру, ведуть виконавців і слухачів до нових вражень. Від прозорих звукописних імітацій до потужних громів та блискавиць низькочастотної пульсації (стогонів) Землі до скреготу зброї і «Голосу бою», до ударів списі, шабель, тупотіння коней, оглушливих вибухів сучасних бомбардувань та космічного мега–вибуху народження нової зірки у Всесвіті [5].

Таким чином, слід підкреслити, що невід'ємною складовою культури України є величезний пласт музичного мистецтва, унікальність, самобутність та безмежність якого привертають увагу широкого кола дослідників як з боку музикознавців, так і пересічного слухача. Науково–технічний прогрес, індустріалізація та урбанізація суспільства, виникнення електронних технічних засобів збереження і передачі музичної інформації привели до суттєвого оновлення композиторської мови, її жанрово–стильових аспектів. Розвиток творчості українських композиторів наразі відзначається інтеграційними процесами, освоєнням новітніх досягнень світового музичного мистецтва, перейняттям інновацій у національну музику, що дає змогу збагатити існуючі в ній жанри і стилі. Процес написання музичних творів сповнений експериментами та інноваційними пошуками щодо стилю, жанру, формоутворення, засобів виразності і це є величезним досягненням композиторської школи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долаючи земне тяжіння: Дзен–буддизм у музиці Валентина Сильвестрова : URL: https://birdinflight.com/pochemu_eto_shedevr-uk/20221019-dzen-buddizm-u-muzitsi-valentina-silvestrova.html (дата звернення).

2. Реквієм для Лариси : URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%94%D0%BC_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%9B%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B8 (дата звернення).

3. Василенко О.А. Хорова творчість Віктора Степурка в сучасному виконавстві // *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. 2018. № 2. С. 30–40.

4. Кадиш–Реквієм «Бабин Яр» – відправа по невинно убієнних : URL: <https://kpk.edu.ua/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BD-%D0%AF%D1%80-%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC-%D1%82%D1%80/> (дата звернення).

5. [«Папороть» Станковича: повернення легенди : URL: https://zn.ua/ukr/ART/paporot-stankovicha-povernennya-legendi-262827_.html (дата звернення).